

Nők, mozgalmak, szociabilitások

Sajátos az egybejárás, kölcsönhatás, integráló vagy inspiráló benyomás is, amikor egymáshoz időben közel, s eltérő tudásterületekről, mégis átsugárzásoktól nem mentes kiadványok jelennek meg. Rövid két-három év alatt több ilyen is napvilágot látott, ám most és itt, amikor „tematikus háttérként” használom őket, az efféle olvasatnak legfőbb értelme talán annyi: miként keletkeznek, vannak jelen vagy mintegy öröklődnek is olyan szereptudatok, szerepfunkciók, melyek a társadalmi származás, identitás és aktivitás felületein szinte strukturálisan jellemzik a szociális lét mintázatait, ezek hordozóiként is elsősorban a nőket. Három-négy kötetet emelek most ide, egyúttal azt is jelezve, hogy megannyi történeti célú sajtóbúvárkodás vagy tájékozódó érzékenységszerű tematikus gyűjtés közben sok minden függhet attól, milyen mélységig és milyen szándékkal lapozgatjuk a szakirodalmat, mely ritkán tematizálja egzakt módon, de számos esetben mégis kontextualizálja, szöveg- vagy témakör szerint is körülveszi a keresett kérdéseket.

Az alábbi, nem direkt gender-specifikus, de lényegi vonásait szemlélve mégis a nőtörténet egyes időszakait, szereplőit, jelképhordozóit, „celebeit” vagy hétköznapi asszonyságait bemutató monográfiákra is így bukkantam, s az elágazó historiák személyessége és történetisége hívta föl figyelmemet arra: a mindennapi női(es)-séget illusztráló szándékok, korszakok, elemzések nem ok nélkül taglalják elkülönülten a munkásszorongók mosástechnikáinak, a sportoló nők győzelem-praktikáinak, vagy az illem- és viselkedéskultúra, vagy a tánc- és mozgásművészet „rétegspecifikus” rejtelmeit: megvan ezeknek a saját íze, önálló búvköre, sőt ez meglepően gazdag is. Ehhez kínál mélyebb ismeretanyagot a történész-pszichológus Papp Barbara és a médiatörténész Sipos Balázs *Modern, diplomás nő* a *Horthy-korban* című kötete, mely az időszak rétegzett társadalmáról olyanképpen formál hiteles és komplex korrajzot, ahogyan csak ritkán teszik még a mikrotörténeti munkák is (pedig ez a mű az alkotói szándék szerint nem okvetlenül az, mégis közelít a történeti antropológia bizonyos aspektusaihoz). A könyvről a történész szakma, a társtudományi területek reflexiói (pl. viseletkutatás, iskolaszociológia, történeti demográfia, stb.) részint már megtették az illő észrevételeiket, s ezeket nem óhajtánám félretenni vagy felülbírálni – mindössze annyit emelnék ki a kontextus okán, hogy a század első harmadának emancipálódni vágyó hölgnői, „konzervatív feminista” lelkületű asszonyságai, nőpolitikai dilemmákkal dacosan küzdő diplomás delnői és szilfid diáklányai, vagy (nyomukban és ellenükre is) a példás családayák kínálta korkép (ide értve a *Magyar Női Szemle* oldalain tündöklést és a nemzeti példaképpé válás dilemmáját is) a mindennapi létére kapott, ráadásaképpen progresszív értelmiségi lény dicsfénye kívánt volna lenni. E kor-körkép historikus gazdagsága és korszakosan széles horizontja ekképpen a nőtörténeti kutatásoknak nem csupán kiegészítője, hiánypótló opusza, de jövőendő forrásműve is lehet – persze elsősorban csak akkor, ha észreveszik

a nemcsak mozgalmárok, nemcsak (leg)újabbkoros történészek és (poszt)modernista feministák, hanem a társadalomtörténet más olvasói is. Mert hát észre kell venni e jól strukturált, választékosan tagolt, olvasmányos érzékenységgel megírt tudományos művet, melyben szerzőink munkája ott kezdődik e poszttraumatikus és konzervatív „neobarokk társadalom” leírásában, ahol a klasszikus szociológiai és társadalomtörténeti forrásművek a feminizmus első magyar hullámának megnevezésével jobbra végződnek is. Szerzőink számára nem „a nőiség”, az anyaság, a keresztény középosztályiság vagy a békeidők család-, cseléd-, alkalmazotti és értelmiségi női történeti színterei lettek pusztán vizsgálódási felületek, hanem a nőoktatás, a felsőfokú képzés, a szakmatörténetek, a diplomás nők presztízshelyzete, a női aktivitások társadalmi és politikai, sajtónyilvánossági és világmépi belvilágai is. Ráadásul éppen egy olyan társadalmi-történeti-lélektani korszakban, amikor a háborús veszteségek olyan területeken kényszerítették a női társadalmat minden korábnál markánsabb szerepváltásra, ahol korábbi időkben nők még véletlenül sem fordulhattak meg a konstans férfiuralom okán. Ilyen szféra volt a tudásé, az elismert és legitim iskolázottságé, a gazdasági döntésekbeni részvételé, a férfípótló funkciók leggyakoribb átvállalásáé is. S persze körülvették mindezt az ideák, elméletek, eszmék és normák körein túl a férfiak összezárásai, vélekedései bárminő női diplomásságról, szakmai elhelyezkedésről, felsőfokú vagy továbbképzést biztosító pályákon elhelyezkedésről, vagy akár a feminizmusról is.

A szerzők kereső és kutatói szempontjainak felel meg, hogy munkájuk főszereplői valójában a mindennapok hősei, sőt még kiválasztott példák esetében is kivételes egyéniségei, e korszak teoretikusai, mozgalmárjai, nyomásgyakorlói, ideáljai, a két háború közötti idő példázatosan hátrányos helyzetbe szorított feltörekvői, útkeresői vagy hivatásörzői kaptak itt megjelenést, sőt kitágult horizonton a Klebelsberg Kunó és Hóman Bálint fémjelzte idők teljesebb „nőpolitikája” is. A „diplomás nők” társadalmopolitikai helyzetének értékelése (mint szerzői cél is) a szereplők + kontextusaik + politikai miliő állapota szerinti alakulását illusztrálja, így a mikrokozmoszi lépték végül is okkal terjed ki a makrostruktúra komplexitásának számos pontjára, a rendszeregész működésmódjának kizárólagos és kiváltságos belvilágaira. Merthogy a hazai női történet e szociálbilis érzékenységgel is jellemezhető korszakában a szerzők a diplomás nőket és politikai-társadalmi helyzetüket nemcsak a státusz, a konvencionális szerepek, a tradíció-kötöttség felől mutatják, hanem azt a gondolkodási „ívet” is kivetítik, melyen a feudális hangoltságú „klasszikából” a szecessziósodáson át a modernista szerepjátékokig és a funkcionalista-pragmatista programosságig egy sereg emancipációs rutin felfejlik, mutatkozásokban fénylik és árnyalatokba szürkül. A hazai modernizációs folyamatok társadalmi kihatásai, a férfiorsokkal összevethető érvényesülési modellek, valamint a feministákon és a tömegbefolyásoló divathullámokon túli kulturális miliők eltérő normái szerint élő nők nemcsak egyszerű emancipációs trendek hordozói voltak. A szerzők megjelenítésében is sokkal rétegzettebb lehetett maga a nőiség, az ideál, a szerepkészségek, a kötelezettségek, a férfi előjogokkal szembeni eljárásmodok historikuma, semmint hogy az beleférne a „keresztény-nemzetinek nevezett időszak” szociális és politikai kereteibe. E téren is az aktivitásokra, a szellemi munkás lét esélyeire, ezek környezetére, legalizálására, az új szerepkinálat fogadtatására, családi támogatottságára, egyházi vagy nőegyleti bázisaira, a női lapok és az országos sajtó diskurzusaira fókuszálnak, belevéve a női hivatások megannyi formaváltozatát, a művészetben, irodalomban, nyilvánosságban, szociális szférákban megjelenő nőiség komplex „politikumát”, vagyis egyúttal a hazai női történetírás hiányzó „holisztikus” kánonját is megteremtve, mely már a diplomás nő *jelenségét* is kivételezett státuspontnak veszi. Már az első fejezetben a magyarországi női történet és női történetírás 19–20. századi korszakait vezetik be, jelesül a normatív és a nem normatív történetírás közötti különbségekkel, tehát a szereplők és a rendszer hierarchikus viszonyrendjét mutatják meg a weberi alapelvű „megértő női történetírás”

formulával megerősítve (15–29.). A revideált nőpolitikai és nőmozgalmi presztízs-kérdések alighanem a háborúval összefüggésben és ennek visszahatásában kezdtek új összefüggés-rendbe kerülni – mert bár a női emancipáció hosszú folyamatában a legitim státusz összefüggött az új típusú nők megjelenésével a 19. század utolsó harmadában, de a modern nőtípus(ok) megerősödésével a legkülönbözőbb életszférákban is egyedi rekordok születhettek, ide véve akár a versenysportot, akár a tudományos karrieret (nem tipikus) esélyeit is. Egy sportbajnok győzelme vagy egy doktorné lett tudományos reprezentáns elfogadottsága mint példák a kötet meghatározó tüneteinek, az önállósulás útján megindult formák, a férfinéppel azonos pozíciók elérésére törekvés, avagy csak egyszerűen a formális hátrányok ledolgozása, főlészámolása mint feladat már alaphangot adnak *A nőkérdés és a nő(iesség) ábrázolásai a Horthy-korban* fejezetnek, s nem utolsósorban a közgondolkodás olyan tüneteinek is „megágyaznak” (59–90.), mint az irodalmi ábrázolások, a családi légkör felértékelődése, a család és háztartás neobiedermeier ábrázolása, az erotikus regények, vagy a *Katolikus Lexikon* konvencionális nőfogalma és női szerepfogalma, mely szerint a nő „...bizonyos szociális alárendeltséget mutat a férfival (családfővel) szemben; viszont mint hozzá hasonló teljes jogú ember, éppoly erkölcsi személyiség”. Jelen van persze mindebben az iskolázottság, a nőképzés és nőnevelés elvei, a felsőoktatásba kerülés növekvő esélye, az alapfokú iskoláktól a diploma megszerzéséig már egyre kevésbé lehetetlenné váló érvényesülési utak vonalvezetése, vagy akár az új ideák, közbuzgalmi tevékenységek, egyletek, szellemi munkás lét és progresz-szió összefüggései (129–260.).

Az őskonzervatíván feudális, majd a kora-polgári korszakkal szembeni „konzervatív feminista” törekvés, erre következően a diplomás nők (lapszerkesztőtől a közszereplőig, ügyvédőtől az állatorvosig, iskolaigazgatótól a konzervatív nőegylet-vezetőig, újságírótól a gyógyszerészig, filozófustól az országgyűlési képviselőig) megannyi státusza, világnézetek, vallási csoportok, foglalkozási és hivatásrendi körök, ideák és „celebritások” portrésora kerül itt terítékre (a *Magyar Női Szemlé*től a hivatás, a művészet, a magánélet, a szociális munka és az időhöz való viszony megannyi dimenziójában), legtöbb esetben aprólékos kutatómunkával föltárt fotóanyaggal, saját szerkesztésű összehasonlító példákkal, eddig hiányzó intézményrendi és iskolázottsági mutatók többretegű forrásközléseivel bővítve. Képet kapunk a „jó” és a „rossz” nők korabeli fogalmairól, a „női képességek”, cselekvések és sorsok összefüggéseiről, a nőpolitikai vitákról, az anyaság-ideálokról, a nemzethiányt pótló funkcionalitásról, a háztartásból a munkák szélesebb választékába bekapcsolódó és iskolázottsági mutatókkal a férfiakat versenyre hívó példákról, egyéb személyes portrékról is (269–297.). Milyen volt s lett a „nőies”? Milyen „a családanya”, ha keresztény középosztályi, vagy ha a korszak értelmiségi útjait „fajpolitikai” gesztusokkal és nemi megkülönböztetési allűrökkel elzárni törekvő politikai indolencia ellenére is diplomássá válik és közéleti pályára indul – mint a konkrét és önálló fejezetbe emelt személyiség, dr. Magyary Zoltánné dr. Techert Margit portréja illusztrálja mindezt, kiknek együttes pusztulása részben a nemzetpolitikai játszmák árán tragédiába fulladt polgárosodási időszak végpontja is.

A nőiség kötetbeli kontextusa nemcsak a politika, a szüfrasset-hatások importja, a konyha és a gyerekszoba, piac és cselédválasztás, kalapbolt és kávéház közötti milióket pontosítja, hanem a munkavállaló, a gazdasági piacon vagy a tradicionális szerepeket a megélhetési lelemény cseleivel kipótoló megoldásokon túli mindennapi „nőkultúrát” és közfelfogást is elének találja. A lexikon-szócikké vált nő és az emancipált dolgozó hölgy, a nők képességei és a szépirodalmi ábrázolásban megjelenő variációk sora (szorgos anya, hű feleség, háztartásbeli, házicseléd, megcsalt esetlenség, erotikus vámpír, konfliktusvállaló harsona és direktívákat osztó házisárkány...), no meg a nőideálok és ikonok, családépítők és politikai háttérszereplők mind az emancipáció folyamatának árnyalatai felé invitálják a szerzőket és olvasóikat, a női cselekvés, női sors, a leküzdhetetlenül

leválasztott partnerség fejlődéstörténetét is kínálva, a többszörös hátrányhelyzetből a feltörekvő személyiségek esélyrajzával bővítve ki az elbeszélhető modern diplomás nő korszakos históriáját.¹

Forrás és nevelés, arisztokrácia és oktatásrend

Mintegy a diplomás nők, a státusznövekmény reményében mozgalmi téren kiállni is kész hölgyek egzisztencia-viszonyai közé tartozik a 20. század első harmadát jellemző mobilitási perspektívák évszázados előzménye, mely egy másik kötet gondolati anyagába illeszkedik és valamelyest neveléstudományi aspektusban is a nőképzés, az iskolázottság relációiban, a család és társadalmi környezet meghatározó aspektusai között kínál újat. Ilyen forrásmunka a 2006-ban indult Neveléstörténeti forrásszeminárium (a Debreceni Egyetemen), melynek a Bácskai Vera vezette Polgárság és polgárosodás témakör volt alapja, a neveléstörténeti és oktatásmódszertani alapokkal kiegészülve viszont doktori értekezések témájává gyarapodott. A tárgykör hallgatóinak és oktatói körének összefogó módszere segítette annak létrejöttében, hogy egy korábban nemigen preferált témakörre legyen a magyar arisztokrácia iskoláztatási szokásainak alakulása a dualizmus korában és azt követően. E tárgykör nemzetközi kutatási párhuzamaiból is formálódott a Rébay Magdolna szerkesztette kötet, mely „... szelíd, de szigorú és egyben nagyon igazságos bánásmódban...”. *Arisztokraták nevelése-oktatása Magyarországon a XIX–XX. században* címen jött ki a Belvedere Meridionale szegedi gondozásában. Amiért mint kiadványt ebbe a kontextusba helyezem, épp az a dimenzió, melyet a társadalmi hogylét és a közösségi létértelmezés hagyománykövető tónusaiba közvetített az intézményes oktatás és az értékrend, ebben pedig a konvenciók mellett a családi milió összhatása.

A kötet hét alaposabb forráskutatási eredményének részletes ismertetésére itt bizonytalannal nem lesz lehetőség, de talán az

A nőiség kötetbeli kontextusa nemcsak a politika, a szüfraszett-hatások importja, a konyha és a gyerekszoba, piac és cselédválasztás, kalapbolt és kávéház közötti miliókat pontosítja, hanem a munkavállaló, a gazdasági piacon vagy a tradicionális szerepeket a megélhetési lelemény cseleivel kipótoló megoldásokon túli mindennapi „nőkultúrát” és közfelfogást is élénk tálalja. A lexikon-szócikké vált nő és az emancipált dolgozó hölgy, a nők képességei és a szépirodalmi ábrázolásban megjelenő variációk sora (szorgos anya, hű feleség, háztartásbeli, házicseléd, megcsalt esetlenség, erotikus vámpír, konfliktusvállaló harsona és direktívákat osztó házisárkány...), no meg a nőideálok és ikonok, családépítők és politikai háttérszereplők mind az emancipáció folyamatának árnyalatai felé invitálják a szerzőket és olvasóikat, a női cselekvés, női sors, a leküzdhetetlenül leválasztott partnerség fejlődéstörténetét is kínálva, a többszörös hátrányhelyzetből a feltörekvő személyiségek esélyrajzával bővítve ki az elbeszélhető modern diplomás nő korszakos históriáját.

Olvasóra is bízható egynémely analógia vagy asszociáció a témakörök közötti áthallások érzékelésében. Kiemelni ezért csupán

körvonalakat fogok, hisz maga a kötet nemcsak elérhető a kiadói weboldalon,² de izgalmas olvasmány is. Kutatási eredményekről lévén szó, s egynémely témakör esetében hangsúlyosan az első vagy összegző tudástapasztalat pontosításáról, bizonyonnyal lehetne nevelésmódszertani „vitaanyagot” készíteni a történeti képről, vagy értelmezéstudományt a pedagógia-elméletek alkalmazásával, de itt most inkább a szemlélés lenne célom, nem a „felülbírálat”. Arról nem is szólva, hogy történeti és sokszor levéltári forráskutatási vagy levelezési, napló- és szépírodalom-interpretációiról az efféle kritikai olvasat immár nem jelen, hanem múlt idejű lenne.³ Tartom magam tehát néhány szempont kiemeléséhez, főképp a tanulmányok „önképe”, mintegy kivonatos bevezetői alapján, mert bár tanulmánykötet, de kivonatos eligazítói, absztraktjai sajnos elmaradtak.

Losoncziné Munkácsi Edit tanulmánya *A magyaros arisztokrata nevelés. A gróf Andrassy, a gróf Apponyi és a gróf Zichy család példája (1848–1867)* címen a három arisztokrata család nevelési szokásainak bemutatására, illetve ezek összehasonlítására vállalkozott memoárok és naplók alapján, az 1848–1867 közötti korszakban. Kutatásuk az arisztokrata nevelés problémakörének tesztelése volt, mégpedig a grófi családok nevelési eljárásainak, elveinek rekonstrukciójára vállalkozva Mary Elizabeth Stevens *Levelek az Andrassy-házból* címmel kiadott levelei, gróf Apponyi Albert *Élmények és emlékek*, illetve *Emlékirataim* című munkája, valamint gróf Zichy Géza *Emlékeim* című memoárja alapján. Elsőbb bemutatja az arisztokrata ifjak nevelőit, majd tanulmányaikat, továbbá az arisztokratáktól elvárt idegen nyelvi ismeretek, képességek kérdéskörét. Azt is körbejárja, hogy a három családban milyen különbségek fedezhetők fel a szülő-gyermek kapcsolatban, továbbá a szülők nevelési elvárásait is vizsgálja, mennyire találják fontosnak a nemzeti identitás fejlesztésére, megerősítésére szolgáló nevelést, a dajkák, nevelőnők, házitanítók szerepét, beleértve az ifjak művészetek iránti viszonyát és kedvteléseiket.

Ferkó Enikő kutatási tanulmányának célja az arisztokrata családok gyermekeit érintő nevelési mintázatok feltárása volt a 19–20. század fordulójának és a Horthy-korszak meghatározó kezdeteinek összképével. *Arisztokraták neveltetése a XIX–XX. század fordulóján és a Horthy-korszakban* című elemző anyagában a nevelési célokat, szokásokat,

„Az arisztokrata gyerekek a magánnevelés során megtanulták a nyelveket, felkészültek az iskolai tárgyak tananyagából, és mint magántanulók tettek vizsgát minden évben az iskolákban. A legtöbb család így részesítette gyermekét 'iskolai nevelésben'. A családok nagy jelentőséget tulajdonítottak annak, hogy gyermekeik minél több nyelven beszéljenek anyanyelvükön kívül – e célból fogadtak fel külföldi nevelőnőket. A gyermekek számára későbbi életük szempontjából nagy jelentősége volt annak, hogy már kis gyermekkortól kezdve a nevelőnők látták el nevelésüket, így szinte kivétel nélkül legalább három nyelven beszéltek a magyaron kívül. Akkor még nem sejtették, mi vár majd rájuk, s hogy a nyelvtudás nagy segítségükre lesz az emigráció során. Enélkül és a kapcsolataik nélkül csak nagyon nehezen tudtak volna talpra állni. A szülők fontosnak tartották továbbá, hogy a nevelőnőket gondosan megválogassák” (64.) – hangsúlyozza összegzésében

eszményeket és elveket, valamint pedagógiai módszereket tekinti át az irányadó kérdések nyomán: milyen lehetőségekkel rendelkeztek a rangjukhoz, nevükhöz és címükhöz méltó viselkedés bizonyítása által motivált arisztokrata fiatalok? Mennyire volt meghatározó számukra a gyermekkori nevelés? Miért helyeztek olyan nagy hangsúlyt a szülők a lehető legjobb, legtökéletesebb nevelő(nő) kiválasztására? Kutatásai során memoárokat használt mint primér forrásokat, melyek segítségével közvetlen információk birtokába juthatott a neveléssel és a családok életével kapcsolatban. Forráselemzési szempontjai között (1) a szülő-gyermek kapcsolat vizsgálata, (2) a nevelési elvek leírása, majd (3) a magánnevelés, (4) az iskolai és (5) a vallásos nevelés kérdésének körbejárása kapott prioritást. „Az arisztokrata gyerekek a magánnevelés során megtanulták a nyelveket, felkészültek az iskolai tárgyak tananyagából, és mint magántanulók tettek vizsgát minden évben az iskolákban. A legtöbb család így részesítette gyermekét 'iskolai nevelésben'. A családok nagy jelentőséget tulajdonítottak annak, hogy gyermekeik minél több nyelven beszéljenek anyanyelvükön kívül – e célból fogadtak fel külföldi nevelőnőket. A gyermekek számára későbbi életük szempontjából nagy jelentősége volt annak, hogy már kis gyermekkortól kezdve a nevelőnők látták el nevelésüket, így szinte kivétel nélkül legalább három nyelven beszéltek a magyaron kívül. Akkor még nem sejtették, mi vár majd rájuk, s hogy a nyelvtudás nagy segítségükre lesz az emigráció során. Enélkül és a kapcsolataik nélkül csak nagyon nehezen tudtak volna talpra állni. A szülők fontosnak tartották továbbá, hogy a nevelőnőket gondosan megválogassák” (64.) – hangsúlyozza összegzésében.

Boruzsné Búdi Katinka és Óváry Zoltán *Nevelési elvek, iskoláztatás és vallási értékek főnemesei nevelésében a XIX–XX. században* címen emeli ki a történések és neveléstudósok számára izgalmas arisztokrácia-történeti dokumentumelemzés módszerével áttekintett forrásfeltárást, ami a neveléstudomány megközelítési módjával kiegészülve nemcsak a nevelésben alkalmazott elveket, a gyermekek iskoláztatását, és a nevelésükben, iskolai oktatásukban megjelenő vallási értékekre fókuszált másodolvasatot teszi vizsgálat eszközévé Bánffy Katalin (2014), Gróf Degenfeld-Schonburg Sándor (2008), Dessewffy Gyula (1986), Károlyi Mihályné (2011) Károlyi Mihály (2013), Váli Éva (2008) és gróf Jankovich-Bésán András életút-elbeszélése alapján.

Mucsi László és Rébay Magdolna közös témaválasztása *A Wenckheim család története és neveltetési szokásai a XIX–XX. században* cím alatt összegzett történetírás-szemle a hazai arisztokrácia kutatásának hagyományai alapján. Kiemelik, hogy már a 19. század második felében sorra készültek olyan adattárak, melyek Magyarország nagybirtokos–arisztokrata családjainak történetét kívánták megörökíteni vagy bemutatni, továbbá születtek egyedi családtörténetek is. Mindez a 20. században is folytatódott, amikor megannyi kutató és szerző értekezett a magyar arisztokráciáról, s a legújabbak közül Gudenus János József és Püskei Levente kötetei, vagy a neveléstörténészek közül Virág Irén kutatásai szóltak érdemben az arisztokráciáról mint társadalmi rétegről, Magyarország egy korszakának társadalomtörténetével összefüggő alapkérdésekről. A szerzőpáros írásának célja itt az említettek és a további rész kérdéseket érintő kutatások megbecsült felhasználása egyfajta árnyaltabb kép kialakításánál, jelen esetben a Wenckheim család történetének bemutatása révén, elsődlegesen a család neveltetési-oktatási szokásaira fókuszálva, mellesleg az egyes családtagok életpályáján keresztül megjeleníthető neveltetési hagyományok, a családtagok későbbi karrierjének tükrében értékelve.

Rébay Magdolna nemcsak mint szerkesztő, társszerző, alkalmanként témavezető, de több esetben is mint szerző mutatja föl a pedagógiatörténeti aspektus fókuszálását. Önálló esettanulmányában az *Erdélyi főrangú családok gyermekei a kalsburgi jezsuita kollégiumban és a bécsi Theresianum gimnáziumában (1867–1918)* témaköre foglalkoztatja, mégpedig az arisztokrácia dualizmuskori iskoláztatásával összefüggő kutatások intézményi réteg-térképét is elkészítve, ugyanakkor a kiválasztott gimnáziumokban jelen

lévő egyes családokra vonatkozóan is adatokat gyűjtve. Alapkérdése a társadalom polgárosodása folytán, az iskolai végzettségek felértékelődésével az arisztokrácia szokás- és normarendjének megőrzése mint cél, a tanulási szokások állandósulása vagy változása, az iskolában megszerezhető tudás felértékelődése és az iskolaválasztásban megmutató preferenciák megléte vagy változása. Kutatását kiterjesztette a bécsi Theresianum gimnáziumára is, bevonva így a gróf Bethlen és a gróf Teleki család fiúgyermekeit is, amennyire a pusztuló források ezt lehetővé tették. A két kutatási irányt összekapcsolva az egyes erdélyi mágnáscsaládok (báró Apor, gróf Béldi, báró Bornemisza, gróf Klebelsberg, báró Jósika, gróf Mikes, báró Majthényi) fiúgyermekai közül a jezsuiták kalsburgi intézetében tanulókat kiválasztva, az előzetes, nyilvános iskolában vagy magánúton megszerzett tudással érkezőket külön is értékelve, továbbá a szülők különleges igényeit az iskolával összefüggésben, és egyedi terveiket saját gyerekeik nevelésére vonatkozóan mérlegelve készít összegző képet.

Az intézményi oktatás milyenségét és a szülői pedagógiai nevelési metodika leképeződését tovább cizellálta Tamba Renátó írása, mely *A szabadidő a kalsburgi jezsuita kollégium fényképein* címmel a pedagógiai antropológia és a nevelésléktan szempontjából is roppant érdekes csoportjának szabadidő-eltöltési módjával foglalkozó felvételek elemzésén keresztül kívánja érzékeltetni az intézmény nevelési gyakorlatának vonásait. Esettanulmánya tantermi felvételeken és a csoportképeken alapuló, a maguk nemében mintegy érdektelenül formális dokumentáció másodelemzését kínálja, ugyanis megfigyelése szerint a fotók „jelentős többlettartalmakra világítanak rá az iskola diákéletének mikroklímájával, gyermekszemléletével kapcsolatban”. Mint írja: „Vizsgálataim során – Piotr Sztompka kategóriarendszere nyomán – olyan szempontokat követek, mint amilyen az emberi egyedek jellemzői (testbeszéd, arckifejezés, viselet), az oktatási aktivitások (ritusok és rutinok), illetve a társadalmi interakciók és azok tényezői (pl. a partnerek térbeli elhelyezkedése, státus). A vizsgálat elemzési struktúrájának kialakításához elsősorban a Panofsky-féle ikonográfiai-ikonológiai modell Mietzner–Pilarczyk szerzőpáros által továbbgondolt négylépcsős változata járult hozzá, az elemzések meghatározó társadalomelméleti alapját pedig Erving Goffman dramaturgiai koncepciója nyújtja. Elemzéseim során mindenekelőtt a fényképeken ábrázoltak mögött munkálkodó nevelői attitűdökre, érzületekre és gyermekideológiákra vonatkozóan kívánok következtetéseket tenni.” A kötet talán legeredetibb tanulmánya arra is kihat, hogy a gyermek- és ifjúkori énfeljlődésben meglévő konvenciók hogyan találkoznak a kor, az intézményes nevelés, a családi tradíciók közös-kölcsönös alkalmazásának jellegzetes korszakával.

Rébay Magdolna a régi koronázási székhely, az országgyűlés egykori színhelye, a dualizmus korában is jelentős településként megmaradt Pozsony kulturális jelentőségét, mobilitási helyzetét, határközeli státuszát, a gazdasági, kereskedelmi és közlekedési életben betöltött szerepköre miatti multikulturális település-funkcióját vizsgálja *A pozsonyi evangélikus gimnázium a dualizmus korában különös tekintettel az arisztokrata tanulóokra* címen. Mint „dinamikusan fejlődő regionális alközpont”, etnikai határvonalak metszéspontjában fekvő település a helyi „elitek” számára is kínálja vonzerejét, amiből a középiskolai törvény elfogadását (1883) követően önerőből fejleszteni próbált intézményi státus következik, ahol a kutató a követelményeknek való megfelelés kényszerét is tapasztalja, eközben az állam segítségét kérő gimnázium körül a magyarok számaránya is jelentőssé válik a dualizmus utolsó harmadában. Az iskolák vallásfelekezeti szerinti áttekintése is alátámasztja az asszimiláció folyamatában a nyelvek, az etnikai tudástőke, a társadalmi szerepek és a főnemesi ranggal bíró diákok számarányának jelentős csökkenésével járó folyamatot (a korábbi 55 főnemesi sarj, Buttler, Podmaniczky, Zay, Marschall, Feilitzsch, Mannsberg, Uray, Ráday és más családok gyermekei), s az iskolakutatási eredmények látatják a pozsonyi evangélikus főgimnázium arisztokraták körében vonzerejéből veszítő jellegének összehasonlítását. „Leszögezhetjük, hogy az iskolaválasztásnál a felekezeti hovatartozás lényeges, de

nem kizárólagos szempont volt. Az iskolában tanuló arisztokraták többsége ugyanis evangélikus vallású volt. Számos példát találtunk a gyakori iskolaváltásra is, s egyes családok (pl. gróf Zay) esetén megállapíthattuk, hogy a szülők kimondottan az evangélikus iskolák között válogattak. A főrangú diákok közt magas volt a nyilvános tanulók aránya, amelynek oka lehetett az is, hogy sok újabb, s idegen eredetű főnemes család sarja tanult az iskolában. Az iskola arisztokrata diákjai közül utóbb többen jelentős tisztséget töltöttek be: báró Feilitzsch Bertholdot főispánná nevezték ki, báró Buttler Elemért és gróf Zay Miklóst pedig országgyűlési képviselővé választották” (212.).

A kötet egészében részint azért fontos egy arisztokrácia és női szerepek, társadalmi mozgások és szociabilitási mutatók összképében elhelyezhető komponensként, mert félreérthetetlenül mutatja a társadalmi rangok, a szocializációs szerepek, a nevelési elvek és intézmények sokirányú együttthatását arra, amit az átadás, az örökség, a tradíció-követés vagy a nevelés mint rendszer egyszerűsített képletéből jószerivel ki is felejtünk. A szocializáció folyamatában legtöbbször nem szokás számolni az arisztokrata szellemi örökség jelenlétével, még a monarchikus időkben sem, mintha az arisztokrácia végképp valami felhő szélén üldögélne és lábat lógázna csupán. Pedig, minthogy nemcsak királyhistóriák vannak, de populáris világok alárendelt népeinek históriái is, nemcsak gyarmatosítottak vannak, de gyarmatosítók is, ugyanígy nemcsak nevelők, de a pedagógusok házitanítói vagy kedvesnővérei is ott laknak mindannyiunk történelmében.

Kráciák és gráciák – nőiség az analízistől a szexualitásig

Némely arisztokrácia és a körülöttük formálódó női szerepek, elit-társadalmi mozgások és szociabilitási mutatók érdekfeszítő, egyúttal exkluzív és közfigyelmet is magára vonó kötetbe szerveződött elemzését kínálja az a fennkölt szakmaiságot a feszítő érdekesség, s a szinte líraian mesés történetiséget az aprólékos, roppant elmélyült és hosszas kutatómunka hitelével alátámasztó tanulmánykötet, mely a Noran Libro kiadásában jelent meg. E „munkás” jellege szinte meg sem látszik a kötetben, ha csupán sugárzóan szexis mivoltát tekintjük meghatározónak. Ez pedig visszafogott, szinte „családiasnak”, mégis roppant hivatalosnak tetsző címlapfotójában tükröződik, mivel maga a kép egy nagyobb fehér asztal sarkán üldögélő társaságot idéz meg, kiknek kilétét talán csak a cím azonnali intimitása és talányossága pontosítja. Borgos Anna kötetének hátlap-fotója a Nemzetközi Pszichoanalitikus Kongresszus 1938-as párizsi fogadásán készült, szereplői között olyan kivételességekkel, mint Anna Freud, Gyömrői Edit vagy Melanie Klein, s a cím rögtön a jövőbe világít: *Holnaplányok. Nők a pszichoanalízis budapesti iskolájában*. A mű mintegy sugárzik a nőiségtől, feszül a portrék sokaságától, vaszkosodik az árnyalt megközelítések és rendszerezett, klasszifikáló ismeretanyag súlyos személyességeitől. Ilyen a nőiség és pszichoanalízis, női pszichoanalitikusok a Budapesti Iskolában, a Galilei Körtől a Pavlov Szakcsoportig, kötődés és valóságérezék, a pszichoanalízis védangyala: Kovács Vilma, gyermeki fejlődés és női szexualitás: Rotter Lillán, s „néhány” (szám szerint 27) további portré révén formálja fejezetcímeiben a mutatvány egészét. Ezzel nemcsak beavat, invitál, de rögvest el is különít, mindjárt kétfelé. E kettő is kerülőúton egymásba kanyarodik, átölel, kortörténetté és intimitássá változtatja azt is, ami szociális összetartozás, mozgalmi hevület, érdekeltség és értéktudat.

Egy háromszáz oldalas könyv, ha nem divatos stílregény egy kalandosan színes vagy sejtelmesen intim címlappéppel, akkor is olvasói döntést kíván – érdekel-e, vagy sem –, ha éppen nem sejlik föl felesleges szabadidőnk a belátható jövőben, melyet legott e kivételes témakörre kívánnánk szánni. Ha tehát szakkönyv (márpedig ez alaposan az), akkor kell hozzá a szakérdeklődés, egyben a stiláris igény (és igényesség) keresett élménye, avagy még a tematikus érintettség is olykor. Itt, ez esetben ölelő harmóniában

találjuk a személyesség és hitelesség, történetiség és intimitás, közösség és társadalmi világok, vallások és státuszhelyzetek, társasági körök és szociális érzékenységek, kapcsolati kultúrák és nemiség bolyhos problematikáit, s mintegy ráadásképpen a témakörre rakódó „extrákat”: pszichoanalízis és társadalmi rang, intellektuális szerepviselkedések és szociális korlátok, női extravagancia és lélektudományi iskolák, zsidóság és európaiság, művészetek és tudományok, reprezentativitás és közösségiség, alkotói sorsok és sorsalkotó függések, nőtörténet és társadalomtörténet viszonya, életutak perspektívái és perspektívátlanságok esetei keresztül és kasul, átláthatóan rendszerezve, végtelen függésrendek hálóinak tūpontos megmutatásával. Invitál tehát a kötet egy kicsiny (vagy leginkább annak látszó) közösség, tudós nők és tudományos vonzások, belterjes kapcsolatok és szakmatörténeti életutak miliójébe, de teszi ezt oldalanként seregnyi apró helyzetképpel, sorsvázlat-részlettel, elágazáskövetéssel, társas világtrendek belátásához való invenciózus nyomkereséssel, olykor talányokkal, máskor feltételezésekkel, de kíméletlen levéltári, szakirodalmi, szaktudományi alapossággal. Ez azonban csak egyik „énje” a munkának, a másik a megjelenítés aprólékossága, a végtelen témakazal elrendezésének eszélyessége. Utóbbihoz bizonyosan kell rutin is, kutatói elköteleződés is, lelemény és kitartás is, rövidebben tehát a szakértelem és a tudományos igényesség jó elegye, melyet Borgos Anna pszichológusként, az Akadémia Kognitív Idegtudományi és Pszichológiai Intézetének munkatársaként, kulturális antropológusként, ezeken túl is elhivatott nőtörténészként rendszerint felmutat. Korábbi kötetei (*Portrék a Másikról. Alkotónők és alkotótársak a múlt századelőn; Nőírók és írónők. Irodalmi és női szerepek a Nyugatban* – Szilágyi Judittal –; *Nemek között. Nőtörténet, szexualitástörténet*) ugyancsak az irodalomhoz és pszichoanalízishez kettősen kapcsolódó élettörténetek női szerep-szféráját jelenítik meg, beleértve a szexualitás női aspektusának, a szerephelyzetek és szerepmódosulások, szexuális kisebbségek érzelmi és szellemi büvkörének átfogó történeti bemutatását, portrékban rögzült változatainak impozáns seregszemléjét is.

A kiadói „illatminta” rögtön be is vezet részben ebbe a bűvös seregletbe, részben kerekre is zárja a fent jelzett érdeklődés-osztottság érdekkörét: „A ’holnaplány’ kifejezést Hajdu Lilly, a később jelentőssé vált pszichoanalitikus használta saját magára 1910-ben, orvostanhallgatóként. Olyan nőket képzelt a szó mögé, akik elmozdulnak a nő hagyományos ideáljától, és mindenekelőtt szellemi, alkotó emberként és társként tekintenek önmagukra. Róluk szól ez a könyv.” Röviden tehát egy szakmatörténeti korszak körképe a téma. Viszont a fennebb jelzett névsorban olyan női, intellektuális és speciálisan „budapesti iskolás” tematikai kör rajzolódik ki, melyekben a kiterjedtebb szakmai életrajzok tükrében a rövidebb portrék is erősítő hatásúak egy nemzetközileg is jelentős pszichoanalízis-történeti irányzat relatíve teljesebb historikumának, jelentőségének, szerepének megrajzolásában. A kötet egymásra rakódó fejezetei ekképpen elindulnak valamely nőiség-felfogás pszichoanalízisben betöltött szerepe felé, magukban foglalják jelentéstörténeti és társadalomtudományi aspektusait, ugyanakkor az első magyar női pszichoanalitikusok pályaképével a pszichoanalízis budapesti iskolájába került nők társadalmi hátterébe, szakmai beavatódásuk historikumába és személyes körülményeik, aspirációik világába vezetnek. A kiterjedtebb fejezetek a jelentősebb női pszichoanalitikusok, Hajdu Lilly, Gyömrői Edit, Bálint Alice, Kovács Vilma és Rotter Lillián életén és pályáján kalauzolnak végig, a záró tömb rövidebb portréi ehhez a korai magyar (és magyar származású) női analitikusok pszichoanalízis-történeti életút-változatait csatolják. Ez a „tegnapiságtól” a modernitás maiságán át vezető, a jövőndő képzetét váltig az autonóm és érzékeny, cselekvő és attraktív, partneri és egyenrangú személyiség mivoltában „léjtogosult” nőiség kontextusában kezelő felfogásmód épp a részletrajzokkal leli meg azt az arányt, amelyben a kalandosan színes és sejtelmesen intim tudományosság definitív viszonyba kerül a kor képleteivel, viselkedés-ármalataival, tabuival, kulturális mintázataival.

Ehhez a kulturális „körképhez” mélyen, s nemcsak a „sors adta” kivitelben járulnak hozzá a pszichoanalitikus iskolai női pályáinak magánéleti perspektívái, „holnapjai”, vagyis a női és férfi személyiségek a kor tudományos és közéleti, társadalmi és „modernizációs” vívmányait képviselni, meghonosítani, értelmes szerepekkel megtölteni készített aktorokat jelképeznek. Ez attraktív cselekvő női kör kivívta magának az elismertség jogát és szerepviselkedési előnyeit – szemben a kor és a közfelfogás babaszobába vagy házcseled-státuszba szorult nőivel. A kortárs szerepkényszerek között az egyenrangú, társ és alkotótárs, vagy kreatív gondolkodó női kivételességek annyiban valóban a holnap leányai, hogy kortársaiktól (igaz, legfőképp a budapesti szintéren, de egyúttal európai rangban is) sokban eltérve épp annyira voltak-lehettek üzletasszonyok és nagyszonyok, mint műzsák és delnök. A pszichoanalitikus Bálint Alice vagy Kovács Vilma, a József Attila kezelése okán közemlékezetben megmaradt Gyömrői Edit, Ferencziné és Karinthyné vagy Rotter Lillán története is a környezetüket és egymást egyszerre serkentő nők modelljévé vált, a „legabszolútabb független életre” törekvő Hajdu Lillyvel együtt végül is Hermann Imre, Róheim Géza, Ferenczi Sándor és hasonlók mellett lettek saját jogon jelesek, valamiképpen európai rangra emelkedettek, pályájukon meghatározó egyéniségek. S ebben szerepe volt lelki hátterüknek, származásuknak, kapcsolatainak, tehetségüknek, egyéniségüknek, akarnokságuknak, teljesítőképességüknek, tanultságuknak, érzékenységüknek egyaránt. A pszichoanalízis ekkortájt Freud, a bécsi iskola hatására Ferenczi Sándor kezdett érdemben foglalkozni azzal, hogy az elfojtást, a lelki zavarok okait a tudatalatti feltárással próbálja gyógyítani. Például a kötetben önálló fejezetben (61–93.) kiemelt Hajdu Lilly a Galilei Körben kapott inspirációt a Ferenczi-féle pszichoanalízishez, aki több előadást is tartott ebben a szellemi közegeben. Lilly korábban, a Tanácsköztársaság idején részt vett az egészségügyi népbiztosság munkájában, a politika és a pszichoanalízis akkortájt érlelődő első kölcsönhatásai, elméleti irodalma és közpolitikai esélyei révén kiemelkedő szerepre is vállalkozott, a Galilei-kör kapcsolati hálójával akár nemzetközi karriert is befuthatott volna, ha az amerikai kivándorlás mellett dönt. De nem egyetlenként: a századfordulón a pszichoanalízis könnyebben elérhető tudásterrületnek számított a nők előtt, s a Magyarországi Pszichoanalitikai Egyesületben 1920 és 1930 között 15%, 1937-ben 48% volt a nők aránya. Mindez a család, szerelem, szellem és hatékonyság révén, a galileisták köréből Kende Zsigmond és Polányi Károly révén is (Adyval való kapcsolatát nem is említve), később Gimes Miklós (igen, az a bizonyos, akit a Rajk-perben azután vádlottként kivégeztek!), a „nagyság” tisztelete, a hódolat és elköteleződés mellett a szakmai siker teljesbedéséhez vezette – a kötet szép fejezete ez a portré, s egyúttal a mozgalom, a holnapság ígézetének árnyalt tájképe is.

S ez az, amit kellő és lenyűgöző részletességgel, belső árnyaltsággal, kiterjedt olvasmányjegyzékekkel, bőséges szakirodalommal, szépirodalommal, társaságtörténettel és hatástörténettel együtt a kötet feldolgoz. S ez az, ami miatt nem regény, de jócskán regényes, nem történelem, de megannyi téren mégis személyiséghistoria, nem kizárólag egyedi portrék névlexikona, de hiányzó életrajzok szakirodalmi portré-tára is. Kétfelől, az elbeszélés és a beszéltetés, a megidézés és a holnapok felé tartó szerveződés együttes árnyrajzával.

Még egy nőtörténetből, Freudból, táncból álló testkultusz

Borgos Anna, ha már itt a feminizmus „holnaplányok” köré fonódó ágbogait nézzük részleteiben, nem valamely elkapkodott mozgalom sorsanalízist végez kötetében. Vagy ha mégis annak tűnne, akkor az a kor szexualitásra és női szerephagyományra keményen reagáló felfogástörténetének egyik állomását jeleníti meg a galileista kapcsolatkörrrel, vagy a belőle kinőtt Pavlov Szakcsoport bemutatásával. Am ez nem véletlen lelemény,

hanem roppant tudatos (a holnaplányához méltónak mutakozó) pszichológiai-pszichiátriai büvkör mentén egyre bővülő interaktív esettanulmányok, interjúk, forráskritikai munka, regényelemzések, fotógyűjtések, szereptanulmányi és nőtörténeti dokumentációk módszeres vizsgálatára épülő tennivaló eredménye. S épp így eredménye a korábbi kötete, mely *Nemek között. Nőtörténet, szexualitástörténet* címen jelent meg ugyancsak a Norannál. E műben Borgos a jelentésrétegek közötti, női és férfi kötődésekre, normákra, változáshistóriára és ezek reprezentációira épít, utóbbiak jelentésterében ott vannak a szépirodalomban megjelenő identitások, a „főállású” alkotónők, az irodalom és pszichológia határain mozgó személyiségek élettörténete, betegség-képletei, a munkában és életvitelben vagy a pszichológiai felfogásmódoiban is megjelenített mintázatok, esetek, példák köre. Alapvetően és egyetlen szóba fogalmazhatóan a „nőiség” mibenlétét kutatja, de ennek az „érintheletlenség” büvöletéből a megjelenítésmódok felé ívelő ágait térképezi fel, tehát társadalmi felfogások, tudati konstrukciók, a külvilág kijelölő elvárásrendje és a személyiség lehetséges válaszai felől nézett életutak révén. Első körben (fejezetben) a „tünetek és történetek” révén, másodikban a „határátlépő kapcsolatok” példáival bővítve, s ezekre ráadásképpen a témakör főbb szakirodalmi textusaiból jelentekre adott recenzió-válaszok formájában, értelmező (és vitatkozó) szakmai könyvismertető sorában.

Borgos a szexuális identitás összképének korszakos körüljárásával a „nagy nevek” és markáns személyiségek körét idézi meg. Önéletírás-e Gertrude Stein *Alice B. Toklas önéletrajza* című munkája, melyben mintha önmagáról írta e tényleges barátnő a párizsi avantgarde vonzaskörében? Lehet-e „biografikus metafikció” az én-elbeszélés ekképpeni megoldása, s ha igen, milyen „többszörös áttétel”, szürrealista és bizarr asszociációk egocentrikus megjelenítése áll mögötte? Hogyan testesül meg a trauma, hisztéria és betegség-kórrajz a 20. század elejének orvosi felfogásmódjaiban és beteg-önképeiben? Hogyan jelenik meg a testiség „nagy sikolya” Erdős Renée, Török Sophie vagy Lux Terka regényhősnői között és műveik, meg olvasóik világában? S ha lehet „arcképtanulmányokat” végezni, mint Török Sophie-nál látjuk, vagy Kovács Júlia ismeretlen delnő Hatvany Lajos, Fenyő Miksa, Ignó, Lesznai Anna, és a Nyugat sorsának más befolyásolói világában? No meg aztán milyen történeteket szimbolizálnak Csáth Géza és Jónás Olga, Hatvany Lajos és Kovács Júlia, Bródy Sándor és Fehér Judit kapcsolatai, műveik, sorsfordulóik, kölcsönhatásaik (13–125.)? Ha meg ez bizalomban, szerelemben, testiségben és nőtörténeti referenciaregényé lett *Spanyol menyasszony*-történetben jelenik meg, akkor miként hat együttesen a férfi-női képzetekre, ideálokra, antinó-képzetekre és konvencionális macsóságokra? Ami meg a kötet címlapjáról virít: a századelőn aktivitásba iramodó női testkultúra-fejlesztés sajátos útjai és a testideál, testtudat, tánc, életművészeti önkifejezés korabeli iskolái és ideáljai miként építik a meztelenség táncban, tartásban, viselkedési mintákban hordozott új eszményítését – példaképpen Madzsarné Jászi Alice és a nőiség új kulturális éthosza jegyében (126–158.)? Ami meg a határátlépésekben eligazodó kutatói kérdésözünt formálja: miként jelenik meg Vay Sándor/Sarolta a korabeli irodalmi és pszichiátriai diskurzusban a maga nemi vagy gender, tranz vagy identikus jegyeiben mint korlátokat átlépő személyiség, „nemiszerep-áthágó” (161–187.)? S mit kezd a háború előtti orvosi irodalom az amor lesbicus felfogásával és helyzetével (188–217.)? Miként épül minde erre a „bifóbia elmélete”, vagyis a nemek közötti világban, vagy a kétanyás családokra vonatkozó közbeszéd-szintereken (218–233.)?

A szexus az „érintheletlenség” és a kutathatóság határain, sőt határátlépésének keresztül megközelíthetősége ennyi kérdés nyomán alighanem több választ tartalmaz, mint az fölídehető lenne. Nem is baj az, hisz szakkönyv ez is, vállalása és témája a hisztérián túli társadalmi diskurzusok legmélyebb szintjeibe vezető utak megrajzolása, eligazodási pontok térképének pontosítása. Borgos Anna kétségkívül az egyik első, vezető szakembere lett az efféle kérdéseknek. Látunk kell, hogy Freud ideje, Ferenczi kora, mozgás- és

testkultusz-időszakok új irányzatai, regényhősök típusváltásai, női eszmények korszakos körképei mindössze talán egyetlen időszak nőtörténeti aspektusú feldolgozását teszik lehetővé. Más szempontú feldolgozás már sokféle van, s amit a kötet utolsó harmadában Borgos a lány-, nő-, ideál-, szexus- és kötődés-szakirodalomra reflektálva még megnevez, az is csupán másodolvasata már a mindegyre gyarapodó fontos szakirodalomnak. Am ekként sem kevesebb, mint újabb teóriák, szerepek, ideálok és eszmények feminista, posztfeminista vagy pszichológiai megjelenítésének valamiféle „helyreállító” gyakorlata. Műve ehhez a gyakorlathoz, sőt a mögötte megbúvó összhatásokhoz kínál fogódzókat, példatárat, eszményeket, társadalmi konstrukciók „párbeszédbe lépő”, „speciális perspektívából megrajzolt” mozzanatokat, melyek a 20. századról szólva is a 21. századnak üzennek. Voltak múzsák, társak, önálló entitások, családi uralkodók, szenvedő hitvesek, szigorú vagy elbájolt anyák, kísérletezők és remélők, családók és nevelőnők, s jutott számukra dicsfény, hiányérzet, mozgalmi képviselő, alkotói tér, befolyás és kitettség, jólneveltség és ideálkeresés egyaránt. Talán mert a tegnap, s részint a holnap lányai is itt lakoznak e sorok között...

A. Gergely András
ELTE TÁTK

A szexus az „érintheletlenség” és a kutathatóság határain, sőt határátjárásain keresztül megközelíthetősége ennyi kérdés nyomán alighanem több választ tartalmaz, mint az fölidézhető lenne. Nem is baj az, hisz szakkönyv ez is, vállalása és témája a hisztérián túli társadalmi diskurzusok legmélyebb szintjeibe vezető utak megrajzolása, eligazodási pontok térképének pontosítása. Borgos Anna kétséggkívül az egyik első, vezető szakembere lett az efféle kérdéseknek. Látnunk kell, hogy Freud ideje, Ferenczi kora, mozgás- és testkultusz-időszakok új irányzatai, regényhősök típusváltásai, női eszmények korszakos körképei mindössze talán egyetlen időszak nőtörténeti aspektusú feldolgozását teszik lehetővé.

Irodalom

Borgos Anna (2013): *Nemek között. Nőtörténet, szexualitástörténet*. Budapest: Noran Libro Kiadó.

Borgos Anna (2018). *Holnaplányok. Nők a pszichoanalízis budapesti iskolájában*. Budapest: Noran Libro Kiadó.

Krász Lilla & Sipos Balázs (2019, szerk.). *A női kommunikáció kultúrtörténete*. Budapest: Napvilág Kiadó.

Papp Barbara & Sipos Balázs (2017). *Modern, diplomás nő a Horthy-korban*. Budapest: Napvilág Kiadó.

Papp Klára, Püski Levente & Novák Ádám (2019, szerk.). *A magyar arisztokrácia társadalmi-közéleti kapcsolatai és szerepvállalása*. Debrecen: Debreceni Egyetem Történelmi Intézet. <https://tortenelem.uni-deb.hu/hu/node/280>

Rébay Magdolna (2017, szerk.). „... szelíd, de szigorú és egyben nagyon igazságos bánásmódban...”. *Ariszokraták nevelése-oktatása Magyarországon a XIX–XX. században*. Szeged: Belvedere Meridionale.

Jegyzetek

- ¹ Érdemes jelezni, hogy a témakörben megjelenő újabb munkák még sok-sok pontosítást, árnyalatot, áttekintési lehetőséget kínálnak, így példaképpen: Borgos, 2018; vagy Krász & Sipos, 2019.
- ² <http://belvedere.meridionale.hu/letolt/R%C3%A9bay%20Magdolna%20szerk%20-%202017%20-%20Arisztokrat%C3%A1k%20nevel%C3%A9se-oktat%C3%A1sa%20Magyarorsz%C3%A1gon%20-%20END%20-.pdf.pdf>
- ³ Egynémely előzményekhez lásd Papp, Püski & Novák, 2019.

Absztrakt

A történeti korok társadalmi mozgalmi között karakteres nőmozgalmak nem csupán társas létet, a mindennapi női(es)séget illusztráló szándékok megjelenítését, az illem- és viselkedéskultúra elemeit, vagy ezek korszakos modelljeit tükrözték, hanem „rétegspecifikus” formái voltak az arisztokrácia nevelési elveinek, szereptudatának, valamint a polgári és más rétegek család-specifikus értékrendjének, törekvéseinek is. A nemrégiben megjelent kötetek a szociális szerepsajátosságok, pedagógiai mintázatok és életviteli „készletek” számos vonásaival egészítik ki eddigi ismereteinket, melyek így együtt a feminizmus és az elit-aspirációk sajátos belső historikumát teszik teljesebbé, részletgazdagabbá.